

PÁRKÁNYI ESZTER

Volt egyszer az élet

David P. Farrington,
a Stockholm Criminology Prize 2013. évi díjazottja tiszteletére

David Philip Farrington az angliai Ormskirkben született 1944-ben. Egyetemi tanulmányait a Cambridge-i Egyetem pszichológia szakán folytatta, az intézményhez máig hű maradt. 1969-ben védte meg PhD-munkáját, majd csatlakozott az egyetem Kriminológiai Intézetéhez. 1992-ben lett egyetemi tanár, 2012 óta pedig professor emeritusként dolgozik.

David Farrington az angolszász világ egyik leghíresebb kriminológiai kutatásának, a Cambridge-i Egyetem Cambridge Study in Delinquent Development elnevezésű, több mint három évtizeden átívelő longitudinális programjának vezetője volt. A kutatás az életút folyamán megjelenő rizikófaktorokat vizsgálta. David Farrington a témában több mint négyszáz publikációt jegyez, amelyek sikeresen kombinálják a Cambridge Study eredményeit más, a gyermekvédelem és az egészségügy területén született kutatások eredményeivel. Többek között az ő munkájának eredményeként említhető például a terhesgondozási, készségfejlesztő és családlátogatási programok sikere számos országban.

A Cambridge Study tapasztalatai alapján kidolgozott kriminálpolitikai programokban közreműködve a világ több országában – köztük az Egyesült Államokban, Angliában és Svédországban – dolgozik együtt a helyi szakemberekkel. A projektek célja, hogy a veszélyeztetett körülmények közé született gyermekek életminőségének és életstratégiájának javításával a későbbi boldogulásukat segítsék, potenciális kriminális karrierjük esélyét csökkenték. Az elmúlt évtizedekben Farrington rész vett a hatékony korai beavatkozási módszerek népszerűsítésében is, és kriminálpolitikai munkája missziójának tekintti, hogy meggyőzze az alapvetően rövid távú programokban gondolkodó kormányokat a hosszú távú hasznok mérlegeléséről.

David Farrington az idén lesz hetvenéves.

A Stockholm Criminology Prize

A Stockholm Criminology Prize a svéd igazságügyi minisztérium által, az amerikai Jerry Lee Foundationnal való együttműködésben alapított, egymillió svéd korona díjazású elismerés, amelyet a kriminológiai kutatások és ezek eredményeinek hatékony gyakorlati hasznosítása területén tevékenykedő nemzetközileg elismert kutatók nyerhetnek el minden évben. A díj célja, hogy elősegítse a kriminalitás okainak feltárását célzó kutatások fejlődését és a tudományos ismeretek tárának bővítését, támogatva ezzel az aktuális kriminálpolitika pozitív irányú változását, és az abuzív, nemzetközi emberi jogi elvárásokat sértő gyakorlatok megszűnését.

A független nemzetközi szakmai zsűri – amelynek korábban *Gönczöl Katalin* is a tagja volt – elismerését az elmúlt években olyan kutatók kapták meg, mint a bűnmegelőzés és áldozatsegítés nemzetközi szintű programjain dolgozó holland *Jan van Dijk*, a bűnözői karrierből való kilépés okait kutató amerikai *Robert Sampson* és *John Laub*, vagy az életút során tapasztalt kriminális karrierbe való belépés, illetve abból történő kilépés jellegzetességeit először feltérképező *Alfred Blumstein* és *Terrie E. Moffitt*. A 2013-as díj érdekessége, hogy David Farrington korábban maga is a Stockholm Criminology Prize zsűrijének tagja volt.

A Svéd Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács hagyományosan a díjazott munkássága köré szervezett tematikus konferenciával köszönti a kutatót és munkatársait. 2013-ban ennek megfelelően az európai, valamint észak-amerikai longitudinális kutatások módszerei és eredményei adták a konferencia fő vonulatóját.

Életútvizsgálatok a kriminológiában

A jelenkori elméleti és gyakorlati kriminológiai kutatások megalapozása tekintetében elengedhetetlenek számító longitudinális vagy életútvizsgálatok kezdete az 1960-as és 1970-es évekre tehető. A módszer anyagi, valamint kulturális okokból elsősorban az angolszász országokban jellemző, így az Egyesült Államok mellett Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, Anglia, valamint a kivételként említhető skandináv országok jegyzik a legmeghatározóbb kutatásokat.¹ A longitudinális kutatások arra keresik a választ, hogy az életút folyamán, vagy annak

¹ 2013-ban Kerecsi Klára vezetésével Magyarországon is elindult egy longitudinális kutatási projekt, amely budapesti fiúk normakövetéssel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálja. A 14 éves fiúk körében vég-

bizonyos szakaszában hogyan változnak az egyes személyek által mutatott viselkedési mintázatok, és melyek azok az események, fordulópontok az ember életében, amelyek a változásokat generálják. Eredményeik megerősítik azt az élettani meghatározottságú feltevést, hogy a kriminális karrier forduló- és csúcspontjai nagyjából azonos élettani és életútbeli fordulópontokhoz köthetők, valamint hogy az életút során felhalmozódó negatív hatások szoros kapcsolatban állnak a kriminális karrier hosszával és minőségével. Az európai kutatásokra kifejezetten jellemző, hogy a családi szocializációs defektusok hosszú távú hatásainak kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a későbbi elkövetés szempontjából.² A kutatások nagyjából egybehangzó eredményét David Farrington szerint a következő tíz állításban lehet összefoglalni:³

- A bűnelkövetés gyakorisága a késő serdülőkorban (15 és 19 éves kor között) éri el a csúcstét.
- A kriminális karrierbe történő belépés 8–14 éves korban jellemző, míg az abból történő kilépés 20 és 29 éves kor között történik általában.
- Hosszabb a kriminális karrierje azoknak a gyermekeknek, akik már a pubertás kezdetén vagy azt megelőzően bűncselekményeket követnek el, mint azoké, akik a fiatal felnőttkor kezdetén vagy ez után követik el az első bűncselekményt. A korai belépők továbbá relatíve több bűncselekményt követnek el, mint később kriminalizálódó társaik.
- A gyermekkori antiszociális vagy kriminális viselkedés jellemzően serdülőkorban és felnőttkorban is folytatódik.
- A bűnelkövetők kis hányada (úgynevezett *krónikus elkövetők*) követi el a bűncselekmények legnagyobb részét.
- Az életút során vizsgált bűnelkövetés általában sokoldalú, nem pedig specializált.
- A bűnelkövetés maga egy tágabb értelemben vett antiszociális életút része.
- A serdülőkor végéig jellemzően csoportosan, majd pedig jellemzően egyedül követik el a bűncselekményeket.

zett első felmérés azt mutatja, hogy ebből a szempontból három jól elkülöníthető csoport rajzolódik ki a kriminális részvétel szempontjából, ezeket a kutatók áldozatok csoportjának, elkövetők csoportjának, valamint kriminalizálódó csoportnak nevezték el. Kerecsi Klára – Kó József: Normasértés vagy jogkövetés. Fiatalokú fiúk kriminológiai vizsgálata. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2013 (OTKA K 81615 sz. projekt)

2 Martín Killias – Santiago Redondo – Jerzy Sarneczki: European Perspectives. In: Rolf Loeber – Marchteld Hoeve – Wim N. Slot – Peter H. van der Laan: Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood. Ashgate, Surrey, 2012, pp. 291–334.

3 David P. Farrington: Developmental and Life-course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues – the 2002 Sutherland Award Address. Criminology, vol. 41, no. 2, 2003, pp. 221–255.

– A bűnelkövetést motiváló tényezők a serdülőkorban tapasztalt változatossá-
gával szemben a felnőtt bűnelkövetés motivációja jellemzően a haszonelvűség-
ből fakad.

– Az egyes bűncselekményi típusok bűnelkövetői életút során történő megje-
lenése meghatározott életkorhoz köthető és egymásra „*halmozódik*”. (Így példá-
ul a tipikus elkövető az első lopást követően szánja csak rá magát betöréses lo-
pásra, majd később akár rablásra.)

Lényegében e tíz állítást magyarázzák azok a *kriminológiai fejlődési és élet-
útelméletek*, amelyeket az elmúlt nagyjából ötven év kutatásai alapján dolgoz-
tak ki a szakemberek. A Cambridge Studyval párhuzamosan folyó kutatások
eredményeinek tudományos értékelése azonban meghatározó eltéréseket mu-
tat, ezek az egyes életesemények tekintetében sok esetben eltérő kriminálpoli-
tikai reakciókat is vonnak maguk után. Az alapvető eltérések már a bűnelkö-
vetői életút okaira vonatkozóan feltett kérdésben megmutatkoznak, hiszen
rámutatnak, hogy általánosságban miként tekintünk az elkövetőre: eredendő
rosszként, akit valamilyen külső hatás visszatart a természetéből fakadó öncé-
lú viselkedéstől, vagy a körülmények áldozataként, akit az egyre halmozódó
negatív életesemények taszítanak az érzelmi-anyagi kiszolgáltatottságba.
Nem mindegy tehát, hogy azt kérdezzük: *Miért követ el bűncselekményt vala-
ki?*, vagy pedig azt, hogy *Mi az oka annak, hogy nem válunk bűnözővé?*⁴

Az első bűnelkövetést negatív fejlődési modell termékeként értékelő el-
méletre említhető példaként *Gerald Patterson* szociális interakciós fejlődési
modellje, amely megkülönbözteti a viszonylag alacsony életkortól kezdve
deviáns (korai belépő) személyek csoportját a késői belépőktől, és a különb-
séget a kora gyermekkortól kezdődően tapasztalt kényszerek és kontrollok ta-
pasztalásában látja. Úgy gondolja, hogy a kora gyermekkorban intenzív szü-
lői kontrollt és stresszt megéllő gyermekek a családból kilépve a kortárs
közeg folyamatos visszautasítását tapasztalják majd. Ez a kirekesztettség az
antiszociális viselkedés útját nyitja meg előttük. A késői belépők Patterson el-
méletében a körülmények áldozataiként értelmezhetők, esetükben mind a
diszfunkcionális nevelés, mind pedig a későbbi bűnelkövetés gyakorisága és
súlyossága mérsékeltnak mondható.⁵

⁴ James R. Lilly – Francis T. Cullen – Richard A. Ball: *Criminological Theory. Context and Consequences*. Sage, USA, 2011, pp. 384–417.

⁵ Gerald Patterson nevéhez köthető az Oregon Youth Study elnevezésű projekt, amelynek során 1983 és 1985 között évente 206 negyedik osztályos, veszélyeztetett gyermeket vizsgáltak. Ez után a kuta-
tás a bűnelkövetésre vonatkozó adatok utánkövetésével folytatódott az alanyok harmincéves koráig.

Terrie Moffitt ezzel ellentétben neuropszichológiai különbségekkel magyarázza a két csoport közötti eltérést, ezek elsősorban a csecsemőkorban és kora gyermekkorban tapasztalt szülői gondoskodás minőségére vezethetők vissza. A csecsemőkorban abuzív bánásmódot elszenvedő gyermekeknek nem csupán érzelmi, hanem maradandó élettani következményekkel is meg kell küzdeniük, úgymint a kognitív képességek deficitje, alacsony intelligencia, temperamentumbeli különbségek. Ezekre a korai életkorban szerzett deprivaló tényezőkre építkezve az életút során halmozódnak fel a társadalom különböző szerepeiben tapasztalt negatív hatások, úgymint a kortárs csoportból való kirekesztettség, alacsony iskolázottság stb., amelyek elvezetnek a felnőttkori problémákhoz. Moffitt szerint az ilyen életutat felmutató, már gyermekkorban deviáns viselkedést jelző személyek a társadalom körülbelül öt-tíz százalékát alkotják. A késői belépők kriminalitása ezzel szemben a társadalmi konvenciók elleni természetesnek mondható lázadásra vezethető vissza. A kilépés esetükben a felnőtté érés jeleként értelmezhető. A Cambridge Study adatai egyébként visszaigazolták Terrie Moffitt állítását, miszerint az egész életút során bűnelkövető magatartást folytatók csoportja, illetve a fiatalokra korlátozódó devianciát mutatók csoportja élesen elkülöníthető egymástól.⁶

Az előbbi teóriákkal szemben Robert Sampson és John Laub kutatásait *Travis Hirshi* kontrollméletére alapozták, és a bűncselekményt egy hasznok és fájdalmak síkján motivált racionális tettként értékelték. Kutatásukkal cáfolták, hogy a gyermekkori negatív életeseményeknek meghatározó jelentőségük volna a kriminális karrier kialakulásában. Szerintük ugyanis az emberi kapcsolatokban és szociális kötöttségekben megmutatkozó úgynevezett *társadalmi tőke* segít az egyénnek abban, hogy *ne* lépjen bűnelkövetői pályára. Ebben a tekintetben mind a bűnelkövetésbe történő belépés, mind pedig a kilépés az emberek életében hasonlóképpen jelentkező fordulópontokhoz köthető (például házasság, gyermek).

A bűnelkövetői életutat magyarázó, a kontrollteóriára vagy éppen a szociális tanulásra építő elméletek sorát még hosszan lehetne folytatni. A kutatók egy része azonban tapasztalatai alapján nem tudta elkötelezni magát egy az emberi magatartást kizárólagosan befolyásoló tényező mellett, így az élet-

⁶ Terrie Moffitt és Avshalom Caspi az új-zélandi Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study elnevezésű projektben 1972 és 1973 között 1037 Dunedinben született gyermek egészségi, pszichológiai állapotát, iskolai előmenetelét és családi kapcsolatait vizsgálta hároméves koruktól két-három évente, 32 éves korukig. A kutatásban 13 éves kortól a kriminalitásra vonatkozó adatokat is gyűjtötték.

út során tapasztalt emberi kapcsolatok, környezeti hatások, bűnelkövetési alkalmak elméleteinek ötvözésével úgynevezett szintetizáló elméletet alakított ki. Erre példa a híres amerikai Rochester Youth Development Study vezető *Terence Thornberry* elmélete, amely szerint a kontroll, a szociális tanulás és a társadalmi interakciók különböző szintereken, de együtt hatva alakítják ki a tipikus bűnelkövetői életutakat.

David Farrington a Cambridge Study értékelése során az a vád érte, hogy az empirikus tapasztalás magyarázatára nem alakított ki önálló elméleti struktúrát, és az elméleti sokszínűség ellenére sem kötelezte el magát semmilyen elképzelés mellett. Tudományos munkájában megfigyelhető, hogy – saját bevallása szerint – egy konkrét elméletre alapozott empirikus kutatás helyett több különböző elmélet empirikus bizonyíthatóságát tesztelte. Eredményeinek teoretikus háttere ennek nyomán nem feltétlenül egységes, munkája során több, az előbbieken ismertetett elmélet magyarázatát is felhasználja.⁷

A tudományos kritikák hatására 1992-ben a Cambridge Study eredményeire és további kutatási projektekre alapozva megfogalmazta az alsóbb osztályokból származó férfiak bűnelkövetővé válásának okaira vonatkozó elképzeléseit, majd a 2002-ben elnyert, az Amerikai Kriminológiai Társaság által adományozott Sutherland-díj után továbbfejlesztette. Az *integrált kognitív antiszociális potenciál elmélet* a fejlődési pszichológia eredményeire épített szintetizáló elmélet: a biológiai és társadalmi fejlődést egy speciális közegbe (a társadalom peremére) helyezi, így a chicagói iskola elméleteihez hasonlóan nem az egész társadalomra vetítve kívánja vizsgálni a deviáns viselkedés okait, csupán egy csoportra jellemző kriminalitás forrásának magyarázatát tűzte ki célul. Az elmélet a társadalmi feszültség, a kontroll, a szociális tanulás, a címkézés és a racionális választás elméleteit felhasználva alakítja ki az antiszociális viselkedés forrásaként jellemezhető *antiszociális potenciál* fogalmát. Az antiszociális potenciál a kognitív folyamatok, lehetőségek és az áldozati magatartás által kijelölt közös pontban válik konkrét antiszociális magatartássá. Farrington szerint e tekintetben két nézőpontot érdemes elkülöníteni: a hosszú távú, interakciók során felépülő deviáns magatartást, és a rövid távú, az egyén pillanatnyi, belső indíttatásától függő devianciát. Míg előbbit az impulzivitás, a feszültség, a meghatározott szocializációs modellek és életesemények sorozata jellemzi, addig az utóbbi elsősorban a situációs elemek és a belső motiváció alapján írható le. A hosszú távú antiszociál-

⁷ David P. Farrington: Implications for the criminal career research for the prevention of offending. *Journal of Adolescence*, vol. 13, no. 2, 1990, pp. 93–113.

lis potenciál különböző formáit hordozó populáció egy olyan, deviáns viselkedés valószínűségét mutató skálán helyezhető el, amelyen az alacsony kockázattól a magas értékek felé csökken az ide sorolható csoport abszolút száma. Egy adott személy skálán való elhelyezkedése a korévektől és a személyes életeseményektől függően változik: az antiszociális potenciál a tinédzser években a legmagasabb, a skálán való elhelyezkedést azonban módosíthatja a családi kapcsolatok egyre csökkenő, valamint a kortárs interakciók egyre növekvő szerepe. Az elmélet szerint a deviáns cselekmények tárgyát a mertoni társadalmi feszültségek (például a családi szerepek fenntartásának kényszere, anyagi hasznok, társadalmi státus) jelölik ki, míg az eszközét az adott személy fizikai és kognitív képességei (például egy ötéves gyermek számára nyilvánvaló nehézséget jelentene egy autó ellopása). Az antiszociális potenciál szintje azonban csak egy indikátora a deviáns magatartásnak. Fontos szerepet kapnak az antiszociális potenciál semlegesítésében az öröklött, biológiai tényezők (például impulzivitás), valamint emberi kapcsolatok, és ezek között is, mindenekelőtt, a család. Ahogyan az Farrington egész munkásságából is látszik, nagy jelentőséget tulajdonít a családi kötődések szerepének az egyén életében, nem csupán az egyén szocializációja, hanem a későbbi életútja során is, hiszen ez határozza majd meg azt is, hogy a későbbiekben milyen kortárs kötődés kiépítésére lesz képes.⁸

A rövid távon értelmezett antiszociális potenciál egyrészt az egyén lelki motivációin (például a harag, unalom, frusztráció, a társaság húzóereje stb.), másrészt a bűnelkövetési alkalmakon és a potenciális áldozat elérhetőségén múlik. Mindezek mellett azonban Farrington felhívja a figyelmet a deviáns magatartást megelőzően hozott racionális választásokra, amikor is az egyén mérlegeli azokat a személyes és tárgyi hasznokat, amelyeket megszerezhet, és azokat a veszteségeket, amelyeket elszenvedhet. Emellett adott esetben egy bűncselekmény elkövetése, valamint az ezzel járó következmények is a mérlegelést befolyásoló tényezőkké válhatnak, és a jövőbeli hasonló döntéseket meglehetősen befolyásolják.⁹

Farrington és munkatársai munkájuk során összegyűjtötték azokat a tulajdonságokat és életeseményeket, amelyek az antiszociális potenciál szintjét befolyásolhatják, akár pozitív (*protektív faktorok*), akár negatív (*rizikófaktorok*) irányba. Ezek szerepének megértéséhez elengedhetetlen a kutatási projekt részletesebb ismertetése.

⁸ David P. Farrington (2003): i. m. 221–255. o.

⁹ Uo.

Rizikó- és protektív faktorok a Cambridge Study alapján

A Cambridge Study in Delinquent Development elnevezésű, 1961–1962-ben induló kutatás 411 dél-londoni, nyolc és kilenc év közötti fiúval kezdődött, akik ekkor Dél-London mind a hat általános iskolájának azonos korú diákjait jelentették. A kutatás célja a deviáns, konkrétan a bűnelkövető útra lépő gyermekek és felnőttek életútja során jelentkező, statisztikai szempontból szignifikáns jellegzetességek, úgynevezett rizikófaktorok feltárása volt. A kutatás idején nemcsak a vizsgálati alanyok önbevallására támaszkodtak, hanem az őket körülvevő környezettől, így a tanároktól, szülőktől, valamint a kortársaktól kapott információkat is figyelembe vették. Tekintettel arra, hogy a kutatás középpontjában a bűnelkövetés valószínűségének kérdése állt, 1994-ig a kutatásban részt vevők, valamint rokonaik kriminális érintettségére vonatkozó adatokat is gyűjtöttek. A kutatásban részt vevők csoportja viszonylag homogénnek mondható, többségük kétszülős munkáscsaládból származó, jellemzően brit szülők gyermeke: összesen ötvennégy olyan gyermek vett részt a kutatásban, akinek legalább az egyik szülője nem a szigetországból származott, és közöttük is csupán tizenketten Európán kívüli országból.¹⁰

A mintát összesen kilenc alkalommal, 48 éves korig vizsgálták, amikor a még élő résztvevők 94 százalékát sikerült megtalálni.¹¹ A kutatás idején a résztvevők jellemvonásainak változására, életkörülményeire, családi viszonyok változására, valamint a deviáns magatartási formák megjelenésére (köztük főként a kriminális részvételt befolyásoló tényezőkre) vonatkozóan is gyűjtöttek információkat. Az 1990-ben közölt, ekkor már 32 éves korcsoport életútjára vonatkozó adatok alapján a vizsgált csoport egyharmadát élete folyamán már legalább egyszer elítélték bűncselekmény elkövetése miatt. A legtöbb bűncselekményt tizenhét éves korban követték el, mindazonáltal az egész csoport tekintetében az elkövetett bűncselekmények száma nagyjából azonos volt, tíz és húsz év között, tehát a tinédzserkor kezdetétől a fiatal felnőttkorig.

Farrington és munkatársai kíváncsiak voltak, hogy a populáció egyharmadát kitevő bűnelkövetésben érintett csoportra jellemző-e az a feltevés, hogy életútjukban halmozottan jelennek meg a depriváló vagy deviáns elemeket

¹⁰ David P. Farrington (1990): i. m. 93–113. o.

¹¹ David P. Farrington – Brandon C. Welsh: *Saving Children from a Life of a Crime. Early Risk Factors and Effective Interventions*. Oxford University Press, London, 2007, pp. 26–30.

tartalmazó tényezők. Ennek összehasonlíthatósága érdekében a következő kilenc sikertelenségi mutatót különítették el:

1. Szegényes életkörülmények között, elsősorban bérelt lakásban és nem saját tulajdonú ingatlanban él, az elmúlt öt évben rendszeresen költözött.
2. Negatív kimenetelű vagy hiányzó intim kapcsolatok, válás, gyakori konfliktusok.
3. A gyermekvállalással és -neveléssel kapcsolatban felmerülő problémák, elmentmondásos nevelés, a gyermek neveléséről való lemondás, vagy akár a gyermek viselkedésében jelentkező problémák (például lopás, füllentés, nyugtalanság).
4. Munkanélküliség az elmúlt öt évben, alacsony jövedelem és alacsony szocioökonómiai státus.
5. Gyakori szerhasználat, elsősorban alkohol, marihuána és egyéb drogok.
6. Verekedésben való részvétel az elmúlt öt évben.
7. Vagyon elleni bűncselekmények, elsősorban lopás, betörés, jármű eltulajdonítása az elmúlt öt évben.
8. Bűncselekmény elkövetése miatti elítélés az elmúlt öt évben.
9. Az általános egészségügyi kérdőív eredménye alapján megállapítható pszichiátriai rendellenességek.

Az iménti mutatók közül legalább háromnak a megléte a kutatók véleménye szerint egy szociális szempontból sikertelennek mondható életutat jellemez. Ez a kutatásban részt vevők nagyjából egyharmadára volt igaz, akiknek kétharmada bűncselekmény elkövetése miatt mondható sikertelennek. A csoport alig kevesebb mint egynegyede (22,9 százalék) tekintetében mutatott nulla százalékot a sikertelenségi mutató. Az eredmények alapján Farrington és munkatársai egyértelműen alátámasztottnak látják, hogy a bűnelkövetői életút kizárólag egy tágabban értelmezett szociális deviancia részeként értelmezhető.¹²

A longitudinális kutatások, köztük a Cambridge Study, nem csupán arra keresik a választ, hogy van-e összefüggés a deviáns életút és a bűnelkövetővé válás között, hanem arra is, hogy konkrétan melyek azok a faktorok, amelyek a bűnelkövetővé válást úgymond predesztinálják. A pontos kép feltárása érdekében nem elég azonban az úgynevezett *rizikófaktorokat* feltárni, hanem tekintetbe kell venni más tényezőket is, amelyek az egyes emberek életére meghatározó befolyással lehetnek. Ilyen értelemben Farrington és munkatársai megkülönböztetnek *rizikófaktorokat*, *protektív faktorokat*, vala-

¹² David P. Farrington (1990): i. m. 93–113. o.

mint az okozatosságot kijelölő *mediátorokat* és okozatossági viszonyt eltérítő *moderátorokat*. A rizikófaktorok egyértelműen azok a változók, amelyek a későbbi bűnelkövetés valószínűségét megnövelik, míg a protektív faktorokkal kapcsolatban a tudományos vélemények is megoszlanak. Az egyik nézőpont szerint közvetlen ellentétei a rizikófaktoroknak, így a bűnelkövetés valószínűségét csökkentő hatások. E szerint az elképzelés szerint ha egy gyermeknek néhány barátja van, az protektív faktor, ennek ellentétéként pedig a kiterjedt baráti kör megnövekedett rizikót kellene hogy jelentsen, ám a kutatások ezt nem támasztják alá. Más nézőpont szerint minden változó protektív faktor, amely nem áll lineáris kapcsolatban a bűnelkövetéssel, tehát például ha a magas jövedelem protektív faktor, akkor a közepes vagy alacsony jövedelem sem jelenthet megnövekedett rizikót, csupán egy általános értéket mutathatna. Ezzel ellentétben azonban a kutatások azt mutatják, hogy az alacsony jövedelem fontos rizikófaktor. A két változó közötti kapcsolat értelmezése *Magda Stouthamer-Loeber* szerint sokkal inkább úgy képzelhető el, ha az egyes jelenségeket három értéktartományra, („legjobb”, „középszerű”, „legrosszabb”) osztjuk. A rizikófaktorokat a legrosszabb és a középszerű, míg a protektív faktorokat a legjobb és a középszerű összehasonlítása révén lehet feltárni.¹³

A Cambridge Studyban az alanyok életében mutatkozó rizikófaktorokat három kategóriára osztották: *biológiai-individuális típusú rizikófaktorok*, *családi és szociális körülményekre jellemző rizikófaktorok*, illetve *kortárs kapcsolatok*. A kategóriák meghatározása és az ezeket jellemző rizikófaktorok (*1. számú táblázat*) rendszere és szerepének leírása azonban nem kizárólagosan a Cambridge Study eredményeire támaszkodik. Érvényességüket több, nemzetközileg ismert és elismert, sokszor a David Farrington részvételével zajló longitudinális projekt eredményei támasztják alá. Ezek között kiemelt szerepe van például az általa *Rolf Loeber*rel és *Magda Stouthamer-Loeber*rel közösen vezetett Pittsburgh Youth Studynak, a Laub és Sampson nevéhez köthető Glueck Longitudinal Studynak, *Thornberry Rochester Youth Development Study* elnevezésű programjának, valamint *Piquero*, *Denno* és *Buka* National Collaborative Perinatal Project nevű kutatásának.

A Cambridge Study a rengeteg válasz mellett még több megválaszolatlan kérdést hozott a kriminológia látóterébe. A kutatók által támogatott korai intervenció programok tervezésekor a szakemberek szembesültek azzal, hogy az egyes biológiai sajátosságok és viselkedési zavarok konkrét működéséről,

¹³ David P. Farrington – Brandon C. Welsh: i. m. 17–28. o.

1. számú táblázat
A Cambridge Study által feltárt rizikófaktorok

Biológiai és egyéni rizikófaktorok	Családi és szocioökonomiai rizikófaktorok	Kortárs csoportok
<ul style="list-style-type: none"> – neurokémiai folyamatok és neurotranszmitterek defektusa – pszichológiai faktorkok – agyi sérülések, terhességi és szülési komplikációk – alacsony születési súly – az anya szerhasználata 	<ul style="list-style-type: none"> – antiszociális szülők – ellentmondásos, szigorú, bántalmazó nevelés – hideg, visszautasító szülői attitűd – a valós felügyelet hiánya – szülői részvétel hiánya – válás – alacsony jövedelem – nagycsalád – kiskorú anya – jóléti ellátásoktól való függőség – munkanélküli szülők 	<ul style="list-style-type: none"> – iskolában jelen lévő bűnelkövető kortársak – bizalom hiánya a gyermek és a tanár között – elkötelezettség hiánya a gyermek részéről – ellentmondásos szabályok – iskolai klíma minősége – a lakókörnyezet, ha széteső a közösség, gyakran változó szereplőkkel

valamint azoknak a deviáns viselkedés kialakulásában betöltött szerepéről való tudásunk rendkívül hiányos. Az egyes részterületeket leíró ok-okozati viszonyokat jellemző mediátorok feltárása egyre nagyobb hangsúlyt kap a legújabb kutatási projektek kezdeményezése során. A longitudinális kutatásokból tudjuk például, hogy a bántalmazó, elhanyagoló szülő, illetve a szülő hiánya rizikófaktorok számát, arról azonban csak feltételezéseink vannak, hogy az agy fejlődésére és ezen keresztül az adott gyermek viselkedésére ez milyen konkrét hatást gyakorol. A biológiai tények, valamint az ezekhez kapcsolódó korai beavatkozás hatékony eszközeinek feltárásával a nyugat-európai és angolszász országokban több intézmény is foglalkozik. A kötődések meglétének, illetve hiányának szerepére építő kutatások azonban sok esetben etikailag megkérdőjelezhető módszerekkel dolgoznak. Erre példa a korai intézményi abúzus által okozott károkat és ezek nevelőszülői kihelyezéssel elérhető helyreállításának lehetőségeit vizsgáló bukaresti korai beavatkozási projekt. Az amerikai tudósok által vezetett romániai longitudinális kutatás etikai elfogadhatóságát tárgyalva a kutatók rámutattak, hogy a projekt jelentős szerepet játszott a hiányzó bukaresti nevelőszülői hálózat felépítésében, valamint segítséget nyújtott a résztvevő szervezeteknek a meglévő intézmények szakmai fejlesztésében.¹⁴ Az intézményi kitagolás, mint nemzetközi

¹⁴ Charles H. Zeanah et al.: The Bucharest Early Intervention Project. Case Study in the Ethics of Mental Health Research. The Journal of Nervous and Mental Disease, vol. 200, no. 3, 2012, pp. 243–247.

szempontból is támogatott cél, valóban előrelépésként értékelhető, a kutatás további adatai tükrében úgy tűnik azonban, hogy ez volt a kísérletért fizetett ár. A kutatók ugyanis a résztvevő hat–harminc hónapos gyermekek kiválasztásának szempontjait teljes mértékben a kutatás érdekeinek rendelték alá, kizárva belőle például a testi vagy mentális rendellenességgel született gyermekeket.¹⁵ A kiválasztás e formája még akkor is elfogadhatatlanul diszkriminatív és emberi jogi szempontból erősen megkérdőjelezhető, ha – a kutatók érvelése szerint – az intézményekben tovább gondozott gyermekek eredeti státusát nem érintette semmilyen formában. Ez az aspektus különösen fontossá teszi azt a *Kerecsi Klára* és *Kó József* által is feltett, a longitudinális kutatásokra általánosan érvényes kérdést, hogy milyen alapon tagadunk meg bármely pozitív hatású intézkedést valakitől, míg azt másnak garantáljuk.¹⁶ A romániai példa egy kifejezetten kirívó eset ugyan, általánosságban mégis arra mutat rá, hogy az emberi természet megismerése és a rizikófaktorok feltárása érdekében tett tudományos erőfeszítéseknek semmi sem szabhat határt, még az általánosan elismert emberi jogok sem. Érdemes elgondolkozni azon, hogy a kérdések által megnyitott kapuk hosszú távon milyen hatásokkal járhatnak.

„Never too early, never to late”¹⁷

David Farrington szerint a megelőzés a korai beavatkozás programjaival kezdődik. Az angolszász bűnözéskontroll eszköztárában ez a legalapvetőbb kriminálpolitikai eszköz: ha a gyermeknek a születéssel, illetve az azt követő három évben sikerül megteremteni a megfelelő körülményeket, jelentősen csökken a bűnelkövetésben való későbbi részvétele, de legalább a hosszú távú kriminális karrier esélye. A korai életkor azonban Farrington szerint nem kizárólagos területe a megelőzésnek, az idősebb korban szervezett programok hasonló hatékonysággal működhetnek a kötődések kialakításában. Farrington szerint a deviáns viselkedési mintákkal érintett populáció tekinte-

¹⁵ Charles A. Nelson et al.: Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest Early Intervention Project. *Science*, vol. 318, 2007, pp. 1937–1940.; Stacy S. Drury et al.: Telomere length and early severe social deprivation: linking early adversity and cellular aging. *Molecular Psychiatry*, vol. 17, 2012, pp. 719–727.

¹⁶ Kerecsi Klára – Kó József: i. m.

¹⁷ Sosem túl korai, és sosem túl késő.

tében a beavatkozást minél fiatalabb korban meg kell kezdeni, ám ha ez nem történik meg a preferált időszakban, akkor sem lehet elkésni a segítséggel.

A David Farrington által javasolt beavatkozási módok az emberek leg-
alapvetőbb kapcsolatait érintik, legyen szó akár össztársadalmi szintű, akár a
veszélyeztetett csoportokra koncentráló programról. Ezek minősége és kiter-
jedtsége értelemszerűen az adott társadalom kulturális hagyományai és jogi
háttére által meghatározott, céljuk mégis ugyanaz: egyrészt a szülőt képessé
tenni a nevelésre, másrészt a gyermek nevelése során a lehető legalacsonyabb
életkortól kezdve arra törekedni, hogy a veleszületett adottságait fejlessze és
kiteljessze. Előbbi elsősorban a gyermek közösségbe történő beilleszkedését,
a megfelelő emberi kapcsolatok kiépítését garantálja, utóbbi pedig a képessé-
geinek megfelelő eligazodást a társadalomban. A 2. számú táblázat a David
Farrington által módszertani és hatékonysági szempontok alapján kiemelt ko-
rai beavatkozási projekteket foglalja össze.

2. számú táblázat

A gyermekkori bűnmegelőzési célú beavatkozás hatékony programjai¹⁸

A program típusa a beavatkozás fókusza alapján	Modellprogram	A program lényege, eredményei
Terhességre és csecsemőkorra koncentráló programok	Syracuse Family Development Research Programme (1969–1976) ¹⁹	A program a terhesgondozás időszakától a gyermek általános iskolai tanulmányainak megkezdéséig nyújtott segítséget a rizikócsoportba tartozó szülőknek (családlátogatások, nappali ellátás, szülők képzése) Syracuse-ban. Az 1988-ban készült utánkövetés alapján a résztvevők iskolai teljesítménye meghaladta a kontrollesoportét, míg a bűnelkövetők aránya (6 százalék) szignifikánsan alacsonyabb a kontrollesoporténál (22 százalék). A kutatók kiszámolták, hogy míg a programban részt vevőkre fordított igazságszolgáltatási költségek összesen 12 111 dollár volt, addig a kontrollesoporté 107 192 dollár.
Óvodáskori programok	Perry Preschool Project (1962–1967) ²⁰	A program három-négy éves, hátrányos helyzetű, veszélyeztetett afroamerikai gyermekek lényegében óvodai, készségfejlesztő típusú nevelését, valamint a családlátogatások alkalmával a szülők nevelésbe történő bevonását foglalta magába. A napi rendszerességgel folytatott foglalkozásokon minden hat gyermekre egy nevelő jutott. A 27 éves

¹⁸ A táblázat David Farrington stockholmi előadása, valamint a következő tanulmány alapján készült:
David P. Farrington: Advancing knowledge about the early prevention of adult antisocial behaviour.
In: David P. Farrington – Jeremy W. Coid (eds.): Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour.
Cambridge University Press, Cambridge, 2003

¹⁹ <http://www.promisingpractices.net/program.asp?programid=133>

²⁰ <http://evidencebasedprograms.org/1366-2/65-2>

		korban történt utánkövetési interjúk alapján a programban részt vevők sikeresebb életutat tudhatnak magukénak a kontrollcsoportnál, mind az iskolai végzettség, mind a későbbi szocioökonomiai státus tekintetében.
Szülői tréningek	Positive Parenting Programme (1977-től) ²¹	A program eredetileg jellemzően szegény, nyolc év alatti gyermeket nevelő szülők részére jött létre, olyan városi negyedben, ahol a statisztikák alapján magas a bántalmazás aránya. A tanácsadástól a szülőket segítő kurzusokon át a terápiás megoldásokig terjedő skálán, az igény szerint választható megoldásokat alkalmazó módszertan lényege, hogy a segítséget kérő számára leghatékonyabbnak ígérkező megoldást tudják azonnal felkínálni a szakemberek az adott problémára. Az utánkövetésről szóló beszámolók mind a pozitív szülő-gyermek kapcsolat kialakulásáról, mind pedig a gyermek magatartásában történő pozitív irányú változásokról adnak visszajelzést. A program honlapja szerint a módszert a világ huszonöt országában használják.
Képességfejlesztő programok	Stop Now and Plan (1985) ²²	A torontói Earlscourt Child and Family Centre által kifejlesztett kognitív készségfejlesztő tréning magatartási problémákkal küszködő tizenkét év alatti gyermekek számára. A programnak több fajtája létezik – például külön lányok és külön fiúk részére kifejlesztett módszertannal dolgozik. A módszer a fél- és egyéves mérések alapján segít a gyermekek társas kapcsolatainak kiépítésében és az externalizált magatartási problémák megoldásában.
Kortárssegítő programok	Children at Risk Programme (1997)	Közösségi bűnmegelőzési program, amely a gyermekek életében adott korban jellemző rizikófaktorokra reagál. A program hangsúlyos része a mentorálás, amelyet kortárs segítők végeznek a célcsoport iskolai órák utáni egyéb tevékenységekbe történő bevonásával. Az egyéves utánkövetési vizsgálat alapján a résztvevők mind a bűnelkövető csoportokban, mind pedig a droghasználat és droghereskedelem területén kisebb arányban fordulnak elő, mint a kontrollcsoport tagjai.
Iskolai programok	KiVa Bullying Prevention (2006–2008) ²³	A finn Turku Egyetem által kifejlesztett programot elsőként 2006 és 2008 között tesztelték, a program kezdetén negyedik osztályos gyerekekkel. A módszer alapján az iskola tanárai évente húsz iskolai órát szánnak a gyermekek téma iránti érzékenyítésére, az iskolai bántalmazás egyes megjelenési formáinak tudatos felismerésére, valamint az áldozatok iránti empátia kialakítására. A klasszikus interaktív osz-

21 <http://www.pfsc.uq.edu.au/research/evidence/>

22 <http://www.stopnowandplan.com/>

23 Christina Salmivalli et al.: A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4–6. Child Development, vol. 82, no. 1, 2011, pp. 311–330.

		tálytermi módszereken túl a program idején a gyerekek egy speciális anti-bullying számítógépes játék segítségével is tesztelhetik az empátiájukat. A mérések alapján a programban részt vevő iskolákban az erőszak (a fizikai, lelki és cyber-bullying tekintetében is) a gyerekek saját bevallása alapján is csökkent.
Többkomponensű programok	Multisystemic Therapy (2001) ²⁴	Olyan, tízenegy–tizenhét éves gyermekek számára kifejlesztett program, akik a magatartásukra tekintettel és a családban tapasztalt veszélyeztetett körülmények miatt, a gyermekvédelmi szakellátás intézményeibe kerültek. A program célja, hogy a szülők vagy nevelők intenzív bevonásával a gyermek viselkedésében pozitív változásokat idézzenek elő, úgymint a gyermek oktatás iránti elkötelezettségének növelése, hasznos szabadidő-eltöltés, antiszociális viselkedés visszaszorítása. Családi kötődések kiépítése. A 2011-ben készült utánkövetés a bűnelkövetés csökkenését mutatja a programban részt vevő közösségekben.
Közösségfejlesztő programok	Communities That Care Programme (2003–2004) ²⁵	A gyermekekkel való kommunikációban, valamint a deviáns magatartás visszaszorítására vonatkozó stratégiai lépések tervezésében és kivitelezésében segít az egyes közösségeknek, velük együttműködve. A tesztelesek azt mutatják, hogy a projekt négyéves időtartama alatt a közösség saját erejéből képes csökkenteni a fiatalkori kriminalitást és az alkoholfogyasztást a 2–8. osztályos gyermekek körében.

Kriminálpolitika és hatékonyság a posztmodern államokban

*Ideje, hogy a posztmodern államok kormányainak rövid távú hasznosságra törekvő politikáját összhangba hozzuk az egész életen átívelő támogatásra építő kriminálpolitika célkitűzéseivel – ez volt a David Farrington által megfogalmazott legfőbb üzenet a stockholmi konferencián jelen lévő kriminológiai és kriminálpolitikával foglalkozó szakembereknek. A közönséget motiváló példaként a brit politika utóbbi években tett erőfeszítéseit, így a kirekesztés elleni akcióterv (*Action Plan for Social Exclusion*) kidolgozását, valamint a korai beavatkozási programok koordinálására létrehozott alapítvány (*Early Intervention Foundation*²⁶) támogatását emelte ki.²⁷ Véleménye*

²⁴ <http://mstuk.org/mst-uk/mst-uk-teams/general-information>

²⁵ David J. Hawkins et al.: Early effects of Communities That Care on targeted risks and initiation of delinquent behavior and substance use. *Journal of Adolescent Health*, vol. 53, 2008, pp. 15–22.

²⁶ <http://www.earlyinterventionfoundation.org.uk/>

²⁷ Az akcióterv a kidolgozás utáni kormányváltás miatt végül nem lépett életbe.

szerint a longitudinális kutatások eredményeire alapozott helyes kriminálpolitika elengedi a gyermekre potenciális veszélyforrásként tekintő *children at risk* elképzelést, és ehelyett a gyermek szükségleteire koncentrálna, a *children in need* nézőpontból közelíti meg a feltárt problémákat. A gondolat, miszerint a gyermekekre koncentráló bármilyen szintű politika a gyermekek jóllétét kell hogy előtérbe helyezze a gyermekek „rendes” felnőtté válásával szemben, nem új keletű, nemzetközi szinten azonban csupán a gyermeki jogok megerősödésével válik egyre népszerűbb politikai stratégiai kérdéssé.²⁸ Ez az alapvetően rizikóorientált, a punitív gondolkodás fellazítását sürgető kijelentés nagyon fontos fókuszváltás ígérését hordozza. Azt jelenti, hogy a gyermekkori devianciákkal foglalkozó kutatások eredményeit a gyermekekre, nem pedig a belőlük potenciálisan kialakuló felnőttekre tekintettel kell alkalmaznunk, és ezzel a feltárt eredmények szakpolitikai értékelését a bűnmegelőzésből visszahelyezi a gyermekvédelem és az ifjúságpolitika területére.

David Farrington nem tér ki arra, hogy a bizonyítottan hatékony eredményeket mutató programokon túl hogyan épüljön fel egy minden szempontból gyermekközpontú szakpolitika. Pedig a kérdés nem olyan egyszerű, mint amilyennek elsőre tűnik, hiszen nem csupán a jó gyakorlatok átvételéről, hanem tágabb intézményrendszeri kérdésekről is szót kell ejteni ahhoz, hogy a kérdés komplexitását átlássuk. A 2. számú táblázatban ismertetett projektek – a finn KiVa-projekt kivételével – az angolszász országokból származó modellprogramok. Ennek nemcsak az az oka, hogy David Farrington munkássága elsősorban angolszász országokhoz köthető, hanem a gyermekvédelemmel összefüggő intézményeknek a kontinentális Európa országaitól eltérő rendszere is, amely teret enged a gyermekvédelem projektalapú kezelésének. A gyermekvédelmi ellátásokat kínáló szervezetrendszer, a mindenki számára elérhető alapvető szolgáltatások küszöbe, és kifejezetten az Egyesült Államok esetében az egészségügyi szolgáltatásokból kiesők köre lényegében kijelöli azokat a rizikócsoportokat, amelyek felzárkóztatására projektalapon finanszírozott programokat kell szervezni. Ez a rendszer gyökereiben tér el attól az Európában meghatározó gondolkodástól, amely a gyermekek védelmét egy vagy több, a legfőbb törvényhozó szerv által alkotott jogszabályban

²⁸ Például a Holland Ifjúsági Intézet legújabb stratégiájának is alapvető eleme. Lásd Including all children and young people. Moving towards a positive approach in youth policy in the Netherlands. Nederlands Jeugd Instituut, Utrecht.
<http://www.youthpolicy.nl/yp/downloadsyp/downloadsyp-Including-all-children-and-young-people.pdf>

megfogalmazott minimumkövetelmények, szervezeti együttműködési szabályok és ráruházott döntési jogosultságok által a központi vagy helyi közigazgatásra szignálja. A gyermekvédelem általános, állami feladatként kezelt szintje Európában (országanként változó mértékben) mind jogi, mind materiális szempontból magasabb, mint az angolszász országokban.

Az angolszász gondolkodásmód alapján általános értelemben vett gyermekvédelem, valamint a projekt típusú programok egyensúlyának értelmezésében David Farrington munkatársa, *Jeremy W. Coid* nyújt segítséget. Coid alapvetően megkülönböztet az egész népességet érintő feladatokat, valamint a rizikócsoportok kiemelt szükségleteire reagáló szolgáltatásokat. Úgy gondolja, hogy az egész népességre kiterjedő intézményrendszer célja hosszú távon az egész népességet érintő változások előidézése, amely változás elsősorban közösségi és nem egyéni szinten érhető el. Ez a szint alkalmas arra, hogy a legszembetűnőbb nehézségek esetén segítséget nyújtson, hosszú távon kiküszöbölje őket. Az általános védelemmel ellentétben egy rizikócsoportra koncentrált projekt szintű beavatkozás rövid ideig tart, könnyen kommunikálható, a politikai célokhoz könnyen idomul, ezáltal a döntéshozók számára is megtérülő befektetés. Coid ugyanakkor figyelmeztet a rizikóalapú beavatkozás agresszív természetében rejlő veszélyekre is. Ezek közül a legfontosabbak: 1. a célcsoport kiválasztásának diszkriminatív természete (főként ha a program maga kifejezetten politikai motivációból született); 2. meglehetősen stigmatizáló hatása; 3. a költségei, amelyek a hatékonyság mérésének költségeit is magukba foglalják; valamint 4. időleges, tűzőlő jellege.²⁹ A Coid által ismertetett aggályokat is szem előtt tartva maga Farrington is elismeri a projekt típusú beavatkozással történő kriminálpolitikai visszaélés lehetőségét: „*Az volna a leghatékonyabb, ha olyan gyermekeket céloznánk meg, akiknek a kezelésre a legnagyobb szükségük van, ám ez ellen szólhat az az érv, hogy a korai beavatkozás nem kívánt megbélyegzéshez vezethet.*”³⁰

A programok általános kriminálpolitikai elfogadtatása szempontjából azonban nem csak szervezetrendszeri vagy emberi jogi szempontú aggályok merülhetnek fel. Támogatásuk mérlegelésekor a döntéshozók elsősorban a befektetett költségek megtérülését tartják szem előtt. Farrington és kollégái ezért az utóbbi években igyekeztek értékelni a korai beavatkozás modell-

²⁹ Jeremy W. Coid: Formulating strategies for the primary prevention of adult antisocial behaviour: “High risk” of “population” strategies? In: David P. Farrington – Jeremy W. Coid (eds.): i. m. 32–78. o.

³⁰ David P. Farrington: Advancing knowledge about the early prevention of adult antisocial behaviour. In: David P. Farrington – Jeremy W. Coid (eds.): i. m. 23. o.

programjait, főként a metaanalízis eszközével, valamint a költséghatékonyság kiszámítása által. Míg az első módszer az egyes projektek hatékonyság-méréseinek eredményeit összehasonlítva igyekszik az adott típusú beavatkozás sikerességét vagy sikertelenségét megmutatni, addig a második a projektekre fordított összeg és az ennek segítségével elért megtakarítások különbségére épít.

A metaanalízis célja ebben az esetben, hogy szigorú kritériumok (meghatározott részletességgel kidolgozott mérés és utánkövetés, megfelelően kiválasztott és elegendő számú alannyal dolgozó projekt, kontrollesoport stb.) szerint kiválasztott, azonos típusba tartozó programok összehasonlító elemzésével értékelje az adott módszert. Ilyen elemzéseket készített David Farrington és kollégái a Svéd Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával például a korai beavatkozás családokra alapozó projektjeiről, az önkontrollt fejlesztő tréningekről, vagy a mentorálás módszeréről. Az ilyen formában értékelt projektek közé a világ minden országának bizonyítottan hatékony programjai bekerülhettek (bár az angolszász világon kívül relatíve kevés országban valósult meg ilyen), tehát az így kapott információ elméletben világszinten reflektálhat az adott módszer sikerére. Farrington és munkatársai mind az önkontrollt fejlesztő, mind a családokra alapozó projektek tekintetében általánosságban vett, hosszú távú sikerekről számoltak be, a visszaesés megelőzésére hivatott mentorálást ezzel szemben csak abban az időszakban találják hatékonynak, amíg a konkrét kapcsolat fennáll a mentor és a mentorált között.³¹

Az értékelés e módszerének feltétlen érvényességével kapcsolatban több tényezőt is érdemes kiemelni. Egyrészt, hogy az ilyen jellegű értékelések nagy része kizárólag a programok hatékonyságára koncentrál, tekintet nélkül az adott társadalomban fennálló egyéb intézmények szerepére. Ennek alapján a projekt sikere nem feltétlenül csak az általa alkalmazott módszertől, hanem az adott körülményekhez való sikeres alkalmazkodástól is függ. Lehetséges, hogy míg az egyik projekt olyan területen valósul meg, ahol alacsony szintű, vagy teljes mértékben hiányzik az egészségügyi és gyermekvédelmi szolgáltatás, addig a másik egy stabil ellátórendszerre települ rá pluszszolgáltatásként. Ezen kívül a projektek kiválasztása során az értékelt körből a támogatott és megvalósult programok meglehetősen nagy része kiesik, így a metaanalízis segítségével csupán a projektek egy szűk, „elit” köréről vonunk le általános következtetéseket.

³¹ Darrick Jolliffe – David P. Farrington: The Influence of Mentoring on Reoffending. Swedish National Council of Crime Prevention, Stockholm, 2008

A kriminálpolitikai szempontból óriási népszerűségnek örvendő költség-elemzésre építő értékelésnek két fajtája van: a *költség-haszon* és a *költség-hatékonyság* elemzés. Előbbi módszerrel a kutatók a programokba befektetett összeg és a jövőben az élet minden területén (így például igazságszolgáltatás, gyermekvédelem, egészségügyi ellátások, szociális segítség, hasznos munkakerő által megtermelt javak stb.) elért megtakarítások különbségét igyekeznek kiszámítani. A feladat nehézsége, hogy a viszonylag standard, központilag kalkulált alapvető kiadások mellett adott esetben meg kell határozni a „boldogság”, vagy akár az ember életéhez hozzáadott egy év értékét. Ezzel szemben a *költség-hatékonyság* elemzés a befektetett összeget csupán a bűncselekmények elmaradásából származó haszonnal hasonlítja össze, ami lényegesen leegyszerűsíti a kérdést, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az élet egyéb területein felmerülő költségeket.³²

Kriminálpolitikai szempontból mindkét elemzési módszer hasznos: míg az előbbi azt mutatja meg, hogy mennyibe kerül a társadalomnak hosszú távon egy befektetés, addig az utóbbi alkalmas lehet arra, hogy két azonos típusú program közül segítsen kiválasztani a hatékonyabbat. Farrington és munkatársai a kriminálpolitikai változások érdekében tett erőfeszítéseik részeként szintén végeztek ilyen költségelemzéseket. Számításaik szerint *egy dollár korai beavatkozásba fektetett összeg hosszú távon öt dollár megtakarítást hoz az államháztartás számára, és egy-egy projekt adott területen kilenc-tizenhét százalékos hatékonysággal csökkenti a kriminalitást.*³³ Az programok tekintetében David Farrington álláspontja szerint azonban a kérdés nem feltétlenül a költségek és hasznok szerint merül fel, hiszen a minimális hatékonysággal dolgozó programok is lényegében előreviszik a társadalmat, ezért akár egy gyermek megmentése is előrelépés.

Összegzés

A munkájához köthető kutatási és gyakorlati projektek száma, az ezek kapcsán megjelenő publikációi és a kriminálpolitikai téren tett erőfeszítései kiemelkedően sikeres tudóssá teszik David Farringtont. Munkássága a nemzet-

32 Djora I. Soeteman – Jan J. V. Busschbach: Cost-Benefit and Cost-Effectiveness of Prevention and Treatment. In: Rolf Loeber – Wim N. Slot – Peter H. van der Laan – Machteld Hoeve (eds.): *Tomorrow's Criminals. The Development of Child Delinquency and Effective Interventions*. Ashgate, Bodmin, 2008, pp. 215–226.

33 Forrás: David P. Farrington előadása a Stockholm Criminology Symposiumon.

közi kriminológiai együttműködés területén jelentős, az egyes kutatásokban való részvétele pedig szellemi és pénzügyi kapukat nyit meg. Az általa jegyzett számos könyv és tanulmány rámutat az emberi élet minden nehézségére, és ami még fontosabb: arra, hogy ezekből a nehézségekből van kiút. Már csupán arra kell figyelniük, hogy mindezt a tudást a megfelelő értékek szerint, mások életének, érdekeinek és kultúrájának tiszteletben tartásával, valamint kitaró elkötelezettséggel használjuk.

IRODALOM

- Besemer, Sytske – Farrington, David P.:** Intergenerational transmission of criminal behaviour: Conviction trajectories of fathers and their children. *European Journal of Criminology*, vol. 9, 2012
- Coid, Jeremy W.:** Formulating strategies for the primary prevention of adult antisocial behaviour: “High risk” of “population” strategies? In: **Farrington, David P. – Coid, Jeremy W. (eds.):** Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour. Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 32–78.
- Dehart, Ganie B. – Sroufe, Alan L. – Cooper, Robert G.:** Child Development: Its Nature and Course. 5th ed. McGraw-Hill, New York, 2004
- Drury, Stacy S. et al.:** Telomere length and early severe social deprivation: linking early adversity and cellular aging. *Molecular Psychiatry*, vol. 17, 2012
- Farrington, David P.:** Implications for the criminal career research for the prevention of offending. *Journal of Adolescence*, vol. 13, no. 2, 1990
- Farrington, David P.:** Criminal Career Research in the United Kingdom. *British Journal of Criminology*, vol. 32, no. 4, 1992
- Farrington, David P.:** Advancing knowledge about the early prevention of adult antisocial behaviour. In: **Farrington, David P. – Coid, Jeremy W. (eds.):** i. m. 23. o.
- Farrington, David P.:** Developmental and Life-course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues – the 2002 Sutherland Award Address. *Criminology*, vol. 41, no. 2, 2003
- Farrington, David P. – Welsh, Brandon C.:** Evidence-Based Crime Prevention: Conclusions and Directions for a Safer Society. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol. 47, no. 2, 2005
- Farrington, David P. – Welsh, Brandon C.:** Saving Children from a Life of a Crime. Early Risk Factors and Effective Interventions. Oxford University Press, London, 2007
- Farrington, David P. – Ttofi, Maria M. – Coid, Jeremy W.:** Development of Adolescence-Limited, Late-Onset, and Persistent Offenders From Age 8 to Age 48. *Aggressive Behaviour*, vol. 35, 2009
- Hawkins, David J. et al.:** Early effects of Communities That Care on targeted risks and initiation of delinquent behavior and substance use. *Journal of Adolescent Health*, vol. 53, 2008
- Jolliffe, Darrick – Farrington, David P.:** The Influence of Mentoring on Reoffending. Swedish National Council of Crime Prevention, Stockholm, 2008

- Kerezi Klára – Kó József:** Normasértés vagy jogkövetés. Fiatalokú fiúk kriminológiai vizsgálata. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2013 (OTKA K 81615 sz. projekt)
- Killias, Martin – Redondo, Santiago – Sarneczki, Jerzy:** European Perspectives. In: **Loeber, Rolf – Hoeve, Marchteld – Slot, Wim N. – van der Laan, Peter H.:** Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood. Ashgate, Surrey, 2012, pp. 291–334.
- Lilly, James R. – Cullen, Francis T. – Ball, Richard A.:** Criminological Theory. Context and Consequences. Sage, USA, 2011
- Nelson, Charles et al.:** Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest Early Intervention Project. *Science*, vol. 318, 2007
- Piquero, Alex R. – Jennings, Wesley G. – Farrington, David P. – Welsh, Brandon C. – Tremblay, Richard:** Effects of Early Family/Parent Training Programs on Antisocial Behaviour and Delinquency. Swedish National Council of Crime Prevention, Stockholm, 2008
- Piquero, Alex R. – Jennings, Wesley, G. – Farrington, David P.:** Effectiveness of Programs Designed to Improve Self-Control. Swedish National Council of Crime Prevention, Stockholm, 2009
- Salmivalli, Christina et al.:** A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4–6. *Child Development*, vol. 82, no. 1, 2011
- Sanders, Matthew R. – Markie-Dadds, Carol – Turner, Karen M. T.:** Theoretical, Scientific and Clinical Foundations of the Triple P-Positive Parenting Program: A Population Approach to the Promotion of Parenting Competence. The Parenting and Family Support Centre, The University of Queensland, 2003
- Soeteman, Djøra I. – Busschbach, Jan J. V.:** Cost-Benefit and Cost-Effectiveness of Prevention and Treatment. In: **Loeber, Rolf – Slot, Wim N. – van der Laan, Peter H. – Hoeve, Machteld (eds.):** Tomorrow's Criminals. The Development of Child Delinquency and Effective Interventions. Ashgate, Bodmin, 2008, pp. 215–226.
- Zeanah, Charles H. et al.:** The Bucharest Early Intervention Project. Case Study in the Ethics of Mental Health Research. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, vol. 200, no. 3, 2012